

KOLLASUČU

alebo naprieč Argentínou
a Čile

Annamária Drgoňa Rakovská

Vydavateľstvo Elist
www.elist.sk

Annamária Drgoňa Rakovská

KOLLASUČU

**alebo naprieč Argentínou
a Čile**

Autor: © Annamária Drgoňa Rakovská, 2020
Obálka: © Zuzi Maat
Korektúra: Mgr. Lenka Mondočková
Vydavateľstvo: © Elist s.r.o., Liptovský Mikuláš
Rok vydania: 2020

Všetky práva vyhradené. Nijaká časť tejto knihy nesmie byť reprodukováná, uchovávaná v rešeršných systémoch alebo prenášaná akýmkoľvek spôsobom vrátane elektronického, mechanického, fotografického či iného záznamu bez predchádzajúceho písomného súhlasu autora, respektíve vydavateľa.

ISBN EPUB: 978-80-8197-278-2
ISBN MOBI: 978-80-8197-279-9

Obsah

Pár slov na úvod...

Nový svet... alebo čo bolo pred Kolumbom?

Dobrovoľníctvo... alebo ako robiť a neprerobiť I.

Atacameño... alebo obyvatelia zeme

Dobrovoľníctvo... alebo ako robiť a neprerobiť II.

Pochovávanie diabla... alebo karneval po indiánsky

Kollas... alebo uctievači Pachamamy

Wiphala... alebo emblém andských národov

Capac Ñan... alebo unikátny cestný systém v Andách

Dobrovoľníctvo... alebo ako robiť a neprerobiť III.

... a zopár slov na záver

Farebná foto príloha

Poznámky

Poznámka k pravopisu a výslovnosti

Vzhľadom na to, že indiánske jazyky nemali písanú formu, tú zaviedli až španielski misionári, ktorí boli zároveň prvými autormi diel vypovedajúcich o Novom svete, v literatúre sa bežne používa španielska transkripcia a rovnako aj španielska výslovnosť. Preto sa v nasledujúcom texte bude **C** vyslovovať ako **K** (conquista ako „konkista“), **CE** ako **SE** (Cerro ako „sero“), **CH** ako **Č** (chicha ako „čiča“), **J** ako **CH** (Jujuy ako „Chuchuj“), **LL** ako **J** alebo mäkko (Kolla ako „Koja/Kolja“), **H** sa nevyslovuje, **HU** sa môže vyslovovať ako **V** (Humahuaca ako „Umauaka/Umavaka“), **QUE**, **QUI** ako **KE**, **KI** (conquista ako „konkista“), **Y** ako **J** (pujllay ako „puchjaj“).

Nakoľko niektoré slová používané v texte majú poslovenčenú podobu a využívajú sa v slovensky písanej odbornej i populárnej literatúre, zachovávam ich podobu v tomto diele aj ja (kečuánsky jazyk namiesto quechua).

Pár slov na úvod...

Ležia od nás vzdialené tisíce kilometrov na opačnom konci sveta, sú pre nás neprebádané a majú nádych tajomnej exotiky. Sú to dvojčky tiahnuce sa od obratníka Kozorožca až po Ohňovú Zem. Týmto krajom vládlo jedno z najväčších juhoamerických impérií nazývané Tahuantinsuyu, a to až do príchodu hŕstky španielskych conquistadorov, ktorí si podmanili územia Nového sveta. Tie boli vykresľované ako zasľúbené zeme, kam tiahli tisíce ľudí zo Starého sveta za vidinou lepšieho života. My tam nejdem za závratným zbohatnutím, ale za poznaním, dobrodružstvom a skúsenosťou.

„Mám v sebe vernosť, ktorá zreje, ktorá ide so mnou a zaháňa bolesť od tej doby, čo som ťa spoznal...“ znie mi v ušiach známa pieseň od Giana Marca, ktorý v nej vyjadril lásku k svojmu rodnému Peru, keď v lete roku 2014 prelietame ponad biele čiapočky nespočetných andských vrcholov, aby sme mohli absolvovať medzipristátie v Santiagu de Chile a pokračovať ďalej do Európy. V Čile stojíme v odletovej hale za veľkým sklom a doznievajú v nás zážitky z prvej ďalekej cesty do bájneho Peru. Zasnene hľadáme na vysoké končiare a hovoríme si, že sa na tento kontinent musíme vrátiť. Nasadáme do obrovského lietadla a vychutnávame si posledné výhľady na náš vysnívaný kontinent. V mysli sa mi premieta milión myšlienok, v ktorých rezonuje jedna – aspoň raz v živote som mala tú česť spoznať malý kúsok Južnej Ameriky. Dávny sen bol splnený a túžba vrátiť sa zrazu začala narastať. Od tohto okamihu neprešli ani tri roky a znova sme mohli v nemom úžase obdivovať krásu andských končiarov a vkročiť na juhoamerickú pôdu presne tam, kde sme ju naposledy opustili, v Čile.

A kto sme to vlastne MY a KAM presne sme sa to vydali?

Sme mladý pár, ktorý má rád cestovanie na vlastnú päsť a najväčším lákadlom sú pre nás krajiny Južnej Ameriky. Po päťtýždňovom túlaní sa naprieč Peru sme sa jednohlasne rozhodli pre návrat na tento kontinent.

Chceli sme však skúsiť niečo viac a nie len cestovať po krajine, ale zažiť bežný život domácich.

Keďže som vyštudovala etnológiu a mala som možnosť venovať sa kultúram Južnej Ameriky, bolo by na škodu, aby som sa tam nevydala osobne a aspoň na krátko neokúsila život miestneho obyvateľstva na vlastnej koži. Je to jednoducho moja srdcová záležitosť a záujem o andské kultúry u mňa neutícha ani po absolvovaní univerzity. Môjho vtedajšieho priateľa a dnes už manžela naopak zaujíma všetko, čo sa týka poľnohospodárstva, pestovania viniča či chovu zvierat. Nuž a na základe našich preferencií sme si zvolili dve krajiny Južnej Ameriky, a to Čile a Argentínu, aby sme skĺbili naše požiadavky na trojmesačnú dobrovoľnícko-cestovateľskú výpravu.

Hneď na úvod knihy pripájam mapku a popis cesty, aby ste si, čitatelia, vedeli lepšie predstaviť, kadiaľ viedli naše kroky. Dokopy sme naprieč týmito dvoma krajinami precestovali pozemnými trasami vyše 6 500 km. Vyrazili sme smerom na sever, z hlavného mesta Santiago de Chile do Salamancy nachádzajúcej sa v centrálnej časti Čile, kde nás na dvoch miestach čakala dobrovoľnícka práca. Odtiaľ sme sa vydali na niekoľko výletov po okolí. Následne sme sa presúvali na sever krajiny do San Pedra de Atacama oblasti Altiplana s prekrásnou prírodnou scenériou. Z tohto bodu sme po prvý raz prekročili čilsko-argentínske hranice v jednom z najvyššie položených hraničných priechodov na svete, Paso de Jama (4 200 m). Naša cesta smerovala do provinčného mesta San Salvador de Jujuy, odkiaľ sme pokračovali do Tilcary, kam sme zavítali opäť ako dobrovoľníci. Oblasť Tilcary sme pobehali krížom-krážom a napokon sa dostali do najsevernejšieho bodu nášho pobytu v Argentíne, a to do okolia Humahuacy. Z tejto oblasti sme sa na krátky čas presunuli do mesta Salta, odkiaľ sme pokračovali do vychýrenej vinárskej oblasti Mendoza. Tam nás v Tupungate čakalo už posledné dobrovoľníctvo. Odtiaľ sme sa cez hraničný priechod Los Libertadores, zasadený do andského masívu, presunuli späť do hlavného mesta Čile. V tejto metropole sa však naša cesta nekončila, pretože sme si chceli posledných pár dní užiť poznávaním krajiny. Prešli sme si teda pobrežie Pacifiku (Valparaíso, Viña del Mar) a

takpovediac cieľovou stanicou bola pre nás oblasť kedysi nedobytej Araukánie, kde sme zavŕšili našu cestu.

Kniha, ktorú práve držíte v rukách, vás oboznámi s našimi skúsenosťami dobrovoľníkov v dvoch juhoamerických krajinách, s nespočetnými zážitkami z ciest, ale i so zaujímavými faktami o Južnej Amerike a o „dvojičkách“, ktoré sa delia o územia južnej časti tohto obrovského kontinentu.

*„Dnes ťa znovu uvidím, zabalím sa do tvojich šiat,
pošepkaj mi vo svojom tichu, keď ma uvidíš prichádzať.*

*Dnes ťa znovu uvidím, rozžiarim tvoj smútok,
spravíme oslavu, pretože táto láska rastie ďalej... “*

Gian Marco, úryvok z piesne *Hoy*

Nový svet... alebo čo bolo pred Kolumbom?

„... katolícki panovníci Don Fernando a Doña Isabel, česť a sláva ich pamiatke, vládli v Španielsku, keď slávny Krištof Kolumbus vyrazil s tromi karavelami a deväťdesiatimi Španielmi, ktorých poverili panovníci, aby im slúžili. Po preplávaní tisícvesto leguí ¹ na západ, naprieč širokým oceánom, objavil ostrov Hispaniola, kde dnes stojí mesto Santo Domingo. A potom bolo objavených mnoho ďalších ostrovov... a veľkolepé kráľovstvo Peru, Río de la Plata a Magãlhaesov prieliv.“

Pedro de Cieza de León

Myslím si, že pri návšteve akejkoľvek krajiny, kde človek plánuje stráviť dlhší čas, je vhodné naštudovať si aspoň nejaké tie základné informácie. Či už sa to týka histórie, politiky alebo kultúry, to závisí od záujmov jednotlivca. Na základe takýchto poznatkov máme možnosť vnímať rôzne kultúrne aspekty v širších kontextoch a nediviť sa napríklad tomu, prečo niekto odleje víno z pohára najskôr na zem a až následne sa sám napije. Aspoň malým záujmom o danú krajinu dokážeme lepšie pochopiť pestrú mozaiku rozmanitých kultúr a miestnym obyvateľom preukázať patričný rešpekt. Mám pocit, súdiac podľa seba, že si tak navštívenú krajinu človek lepšie užije, pochopí dvakrát toľko a získa novú optiku, cez ktorú sa pozerá na svet.

V úvodnej kapitole som sa preto rozhodla spraviť menší prierez historickými udalosťami dvoch navštívených krajín – Čile a Argentíny. Keďže sú tieto krajiny úzko historicky prepojené a ich hranice sa v čase neustále menili, je vhodné si ich predstaviť spoločne. Pre lepšiu predstavu čitateľa uvediem aj geografické fakty, aby sa vedel jednoduchšie zorientovať na mape, a napokon tieto informácie doplním jazykovou rozmanitosťou, ktorá sa však z týchto území postupom času vytráca.

Pozrime sa najskôr na zaužívaný pojem *Latinská Amerika*, ktorý je v našich zemepisných šírkach značne rozšírený a dozaista sa s ním stretne aj na nasledujúcich stránkach. Toto označenie sa používa pre tie oblasti Ameriky, v ktorých sa rozpráva románskymi jazykmi, a to španielčinou (19 krajín) a portugalčinou (1 krajina). Takto vymedzené územie siaha od Spojených štátov amerických, tiahne sa cez štáty Strednej Ameriky vrátane niektorých karibských ostrovov a zaberá takmer celé územie Južnej Ameriky. Nuž a prečo práve románske jazyky ovládli toto obrovské územie?

Začnem azda tou najznámejšou historickou udalosťou viažucou sa k dejinám oboch Amerík, je ňou rok 1492. V tomto roku janovský moreplavec v španielskych službách Krištof Kolumbus „objavil“ Ameriku pre Starý svet, hoci o tom do smrti ani sám nevedel. Žil totižto v domnienkach, že sa novou námornou cestou doplavil k západným brehom Indie, kam jeho loď Santa María od počiatku plavby smerovala. Odtiaľ je aj zaužívané označenie Indián pre pôvodných obyvateľov Nového sveta, ktoré v preklade zo španielčiny (*indio*) znamená Ind.

Tu sa však dejiny Ameriky nezačínajú. Tie siahajú do oveľa hlbšej histórie (do doby pred asi 40 000 – 30 000 rokmi), do čias, keď klesla hladina mora a došlo k prepojeniu ázijského a amerického kontinentu v miestach Beringovej úžiny. Ľudia tak mohli suchou nohou prejsť po tzv. suchozemskom moste zahalenom mrazivou tundrou a migrovať ďalej do južných oblastí tohto obrovského kontinentu. A práve tam niekde sa začína história množstva nomádskych i usadených etníc a veľkolepých ríš, žijúcich si život podľa vlastných pravidiel v úplnej izolácii od ostatného sveta.

Zdrojov, ktoré poskytujú informácie o predkolumbovských kultúrach v Čile a Argentíne, je veľmi málo, pretože nositelia pôvodných kultúr na tomto území nepoznali vo svojej ére písmo. No i napriek tomu sú nám k dispozícii španielske kroniky a rôzne iné dokumenty z čias conquisty (conquista – vojenské dobytie a ovládnutie územia, ide o termín spájaný predovšetkým s dobyvačnými aktivitami Španielov) a koloniálneho obdobia a v neposlednom rade archeologická evidencia, ktorej poznatky sa

neprestajne rozširujú a odhaľujú nové fakty. Rôzne datovania môžu byť preto nejednoznačné a navzájom si odporujúce, pretože spomínané kroniky a dokumenty sa vo svojich výpovediach často rozchádzajú. Pri študovaní dobových dokumentov treba mať na zreteli skutočnosť, že kroniky sú svedectvom tej doby, v ktorej vznikli. Napríklad kronikári popisovali obraz Nového sveta tak, ako ho vnímali skrze svoje skúsenosti s európskou domovinou. Rovnako môžu byť niektoré informácie skreslené či ovplyvnené mocenskými záujmami Španielskej koruny, ktorá si nárokovala novodobyté územia.

Domorodé obyvateľstvo Južnej Ameriky si po tisícročia rozvíjalo vlastnú hmotnú a duchovnú kultúru, ktorá bola veľmi úspešná najmä v oblasti Centrálnych Ánd, do ktorej okrem hôr patrí aj pacifické pobrežie a východné svahy Ánd. Periodizácia dejín, teda delenie histórie na menšie časové úseky, je veľmi zložitá a viaže sa predovšetkým na jednotlivé regióny kontinentu. Čo však spája počiatky všetkých kultúr, je vznik poľnohospodárstva a následné pestovanie množstva druhov rastlín, akými sú napr. zemiaky, kukurica, koka, quinoa, tekvica či avokádo. Na obživu obyvateľstva slúžili rovnako i ryby, morča domáce a lamy². Miestni obyvatelia vynikali v spracovaní textílií, na ktoré používali vlnu z lám, alpák, guanák či vikúň. Napriek tomu, že nepoznali koleso a na prepravu tovaru využívali lamy, prejavovali vysokú úroveň zručností pri spracovávaní akéhokoľvek kovu. Boli výbornými architektmi svojej doby, dokonale regulovali toky riek a stavali zavlažovacie zariadenia, dokázali rozvádzať vodu z pohoria Ánd do nížin a vyprahnutých pobrežných oblastí. Ich náboženské predstavy sa viazali predovšetkým na prírodné fenomény (napr. na božstvo Slnka) a poľnohospodárstvo (Matka Zem).

Ako som už spomenula, Čile a Argentínu spája mnoho spoločného. Keďže v minulosti neboli tieto územia oddelené štátnymi hranicami, jednotlivé etnické skupiny sa nachádzali na oboch teritóriách. Na týchto územiach žilo množstvo rozmanitých kultúr, preto v nasledujúcej pasáži poukážem len na tie najvýznamnejšie.

Na území moderného Čile sa v minulosti rozvíjalo hneď niekoľko významných kultúr. Poznatky o predkolumbovských kultúrach môžeme

nájsť v severných častiach tejto krajiny, keďže tamojšia púšť Atacama je akýmsi konzervantom archeologických artefaktov. Za zmienku stojí napr. kultúra Chinchorro (datuje sa do rokov 9 000 až 3 500 pred n. l.), ktorej nositelia dokonale rozvinuli praktiky mumifikácie mŕtvych predkov, a to dokonca o dve tisícky rokov skôr ako v starovekom Egypte. Tieto techniky predstavovali výber vnútorných orgánov a tkanív následne nahradených rastlinnými vláknami alebo blatom.

Život v El Norte Grande (sever Čile) bol založený predovšetkým na poľnohospodárstve doplnenom rybolovom v pobrežných oblastiach a naopak, chovom lám a alpák v hornatých častiach. Táto prevažne púštna oblasť poskytovala i úrodnú pôdu, na ktorej bolo možné pestovanie plodín, napr. kukurice, čili, zemiakov či tekvice. Na spomínanom území sa usadil ľud nazývaný Atacameňo (približne 500 pred n. l.), obývajúci zväčša oblasť severného Čile (San Pedro de Atacama), ale taktiež aj oblasť severozápadnej Argentíny (Tucumán, Salta) a juhu Bolívie. S postupom času však bolo toto etnikum podmanené expandujúcou kultúrou Tiahuanaco (300 pred n. l.), ktorá sa zrodila na južných brehoch jazera Titicaca v dnešnej Bolívii. Vplyv Tiahuanaca sa šírila časťou územia dnešného Čile a veľkou časťou susedného Peru po niekoľko storočí. Aj napriek mnohým ďalším kultúrnym vplyvom, ktoré prešli týmto pásmom Čile, sa v súčasnosti miestni obyvatelia El Norte Grande hrdo hlásia k svojim pôvodným etnickým koreňom, teda k ľudu Atacameňo.

Ďalšou významnou etnickou skupinou je Diaguita. Jej pomenovanie predstavuje exoetnonymum (etnické pomenovanie určitej skupiny ľudí, ktoré vytvorila iná etnická skupina) zavedené Inkami, označujúce ľudí hovoriacich jazykom cacán. V regióne Norte Chico (južný sused predošlého čilského regiónu) a v susedných častiach Argentíny sa objavila okolo roku 1 000 n. l. a dominovala mu až do príchodu Španielov. Príslušníci tohto etnika žili v úrodných údoliach riek a na ich čele stál náčelník a šaman. Ekonomika Diaguitov bola založená prevažne na poľnohospodárstve, pasení lám, tkaní textílií, baníctve a love rýb. V súčasnosti ich potomkovia žijú v čilských regiónoch Atacama, Coquimbo a v argentínskych oblastiach Tucumán a Salta.

Azda k tým najznámejším domorodým obyvateľom Čile a Argentíny, o ktorých sa hovorí aj v našich zemepisných šírkach, patria Araukáni³, ktorí sa delili na tri etnické skupiny. Toto pomenovanie dostali od španielskych conquistadorov, ktorí ich nazvali podľa oblasti, ktorú práve obývali, teda podľa Araukánie. V súčasnosti sa potomkovia týchto etnických skupín identifikujú jednotne ako Mapuche a bojujú za prinavrátenie svojej samostatnosti. Počet ľudí hlásiacich sa k tomuto etniku je v súčasnosti približne 1 700 000 a ich územie sa rozkladá v južných častiach Čile a Argentíny s hlavným mestom Temuco (región Araucanía, Čile). Samotný názov tejto etnickej skupiny – „ľudia zeme“ naznačuje potrebu znovuzískania svojho strateného územia.

Obyvateľmi Patagónie a Ohňovej zeme boli nomádske skupiny, o kultúre ktorých, z čias pred príchodom Španielov na americký kontinent, sa vie len veľmi málo. Patrili sem etniká ako Selk'nam, Tehueluche, Yámana, Chono. Lovili prevažne vtáky, tulene či ryby a neustále sa premiestňovali z miesta na miesto. Ich kultúry boli bohaté na mytológiu, symbolizmus a rôzne tajné prechodové rituály v rámci jednotlivých kmeňov.

Veľkou etnickou skupinou žijúcou na Altiplane boli a dodnes sú Aymari. Primárne sa venujú poľnohospodárstvu, lovu rýb a pastierstvu lám a alpák. Predtým, ako aymarské územia dobyli Inkovia, mali niekoľko významných kráľovstiev (Colla, Lupaca). Okolo roku 1430 si začali tieto územia podmaňovať Inkovia a tvorili hlavnú časť inkskej ríše, proti ktorej sa Aymari neustále búrili.

No a napokon nesmieme zabudnúť na slávne impérium Inkov najviac prezentované v súčasnom Peru, ktoré bolo v minulosti známe pod názvom Tahuantinsuyu – „zem štyroch častí“. Teritórium tejto ríše siahalo od novodobých hraníc Kolumbie a Ekvádoru naprieč pohorím Ánd a pobrežnou zónou Peru cez súčasné väčšinové územie Bolívie, severozápadnú časť Argentíny a končilo pri rieke Maule v južnom Čile. Inkovia si svoju ríšu predstavovali zloženú zo štyroch častí, ktoré sa fyzicky stretali v jej centre, teda v hlavnom meste Cusco (Peru). Práve z tohto centra sa rozbiehali cesty do štyroch častí ríše (*suyus*): na

severozápad Chinchasuyu, severovýchod Antisuyu, juhovýchod Kollasuyo a napokon na juhozápad Contisuyo. Inkovia si teda podrobili i veľké územia Čile a Argentíny, ktoré spadali do najrozľahlejšej časti Kollasuyo. Tento názov je odvodený od kráľovstva Kollov, v ktorom žilo rovnomenné etnikum v Bolívii a v severozápadných oblastiach Argentíny. Bližšie o ňom budeme písať v nasledujúcich kapitolách.

Od conquistadorov v novom svete až po vyhlásenie samostatnosti

V predchádzajúcej časti som v krátkosti načrtla prehľad jednotlivých kultúr či etnických skupín, z ktorých niektoré pretrvali až do dnešných čias a odolávali nátlaku kolonizátorov prichádzajúcich zo Starého sveta. Ako to vyzeralo počas príchodu Španielov do pre nich neznámych končín a čo bolo hnacím motorom ich dobyvateľských aktivít, si v krátkosti povieme v nasledovnej časti.

Čile

Po úspešnom dobyvateľskom ťažení v Peru, keď sa mohli conquistadori kúpať v zlato a striebre, chceli pokračovať ďalej a vidina nekonečného bohatstva ich hnala do nových a nepoznaných oblastí kontinentu. Domáci obyvatelia ich krmili legendami o bohatstve miestnej krajiny, a tak sa kolonizátori rozhodli vydať do zeme zvanej Čile. To však nepredstavovalo zlatonosné územie, na ktorom by vidinu obrovského majetku mohli úspešne naplniť, na rozdiel od niektorých oblastí v susednej Argentíne.

A tak sa v roku 1536 z dnešného Peru na čilské územie vypravil španielsky kapitán Diego de Almagro (spoločne s Franciscom Pizarrom dobyl ríšu Inkov). Ten však v púšti Atacama čelil hladu a mnoho jeho mužov zahynulo pri prechode Andami alebo bolo zabitých miestnymi obyvateľmi. Bez akýchkoľvek úspechov sa teda v roku 1537 vrátil späť do Cusca. V Almagrových stopách zamieril na juh kontinentu v roku 1540 Pedro de Valdivia, ktorý v roku 1541 založil dnešné hlavné mesto Santiago

de Chile. Nové koloniálne územie nazval Nueva Extremadura, dal sa zvoliť za jeho guvernéra a začal s jeho kolonizáciou. Španieli sa pokúšali dostať do južných častí tejto krajiny, avšak ich snahy narazili na odpor bojovných Araukánov, ktorých viedol náčelník Lautaro. Po jeho zabití sa k moci dostal náčelník Caupolicán, ktorý bol neskôr tiež zajatý a popravený, avšak ani to Araukánom nezabránilo pokračovať v boji proti Španielom, vďaka čomu zastavili ich prenikanie na juh krajiny. Od príchodu Valdiviu až takmer do konca 19. storočia prebiehali tzv. araukánske vojny, v ktorých padol za obeť aj on. Ich územie napokon anektovalo až nezávislé Čile v 80. rokoch 19. storočia.

Začiatkom 19. storočia začalo Čile smerovať k nezávislosti. V čase, keď Simon Bolívar pripravoval vo Venezuele povstanie proti Španielom za oslobodenie severnej časti Južnej Ameriky, v argentínskej Mendoze dokončoval obdobné plány generál José de San Martín, ktorého úlohou bolo oslobodiť južnú polovicu. Argentínsky generál tak musel v prvom rade oslobodiť Čile, z ktorého plánoval námornou cestou zaútočiť na peruánske hlavné mesto Limu. Spoločne s čilským generálom Bernardom O'Higginsom zahájil 17. januára 1817 prechod Andami pod najvyšším vrcholom Južnej Ameriky, Aconcaguou. Dňa 12. februára 1817 porazili španielsku armádu pri Chacabucu, na pol ceste do Santiaga, v ktorom neskôr San Martín zajal španielskeho guvernéra a moc odovzdal O'Higginsovi. Ten vyhlásil čilskú nezávislosť z titulu „najvyššieho predstaviteľa“ dňa 12. decembra 1818.

Argentína

História moderného argentínskeho štátu sa začala písať v oblasti La Plata, pomenovanej podľa rieky Río de la Plata, ktorá vzniká sútokom dvoch veľtokov – Paraná a Uruguay. Na toto územie doplávalo v 16. storočí hneď niekoľko moreplavcov v španielskych službách – Portugalci Juan Diaz de Solís a Alejo García či taliansky objaviteľ Sebastian Cabot. Tí do Starého sveta prinášali správy o vybájených strieborných horách a darované predmety, ktoré dostali z rúk Indiánov, potvrdzovali tieto domnienky.

V roku 1536, s jasným cieľom nájsť striebro a založiť novú kolóniu, sa na územie La Platy vydal španielsky conquistador Pedro de Mendoza. Stal sa zakladateľom kolónie Buenos Aires (dnešné hlavné mesto Argentíny), ktoré malo za úlohu zastaviť postup portugalských kolonizátorov z Brazílie. Tí sa snažili dostať až na juh kontinentu, avšak španielska koruna si chcela zaistiť kontrolu daného územia až po Ohňovú zem. Španielskym conquistadorom sa však vôbec nedarilo, pretože od začiatku mali ťažkosti s pôvodnými obyvateľmi Querandí a rovnako aj s najväčším nepriateľom – hladom. Preto sa v roku 1541 presunuli do paraguajského Asunciónu (1537), odkiaľ kontrolovali južné hranice novej kolónie.

Postupom času začali na území dnešnej Argentíny vznikať významné mestá ako Mendoza (1561), Tucumán (1571), Córdoba (1573), znovu Buenos Aires (1580) a mnohé iné. Dôležitosť La Platy bola natoľko významná, že sa v roku 1776 vyčlenila spod správy miestokráľovstva⁴ Peru ako samostatné miestokráľovstvo s názvom Río de la Plata a spadali sem územia dnešnej Argentíny, Paraguaja, Uruguaja a Bolívie.

Ako zaujímavosť by som spomenula tzv. guaraníjské vojny prebiehajúce na laplatskom území v rokoch 1753 – 1756. Od 16. storočia prichádzali na územie Južnej Ameriky kresťanské rády, ktoré sa snažili obracať pôvodné obyvateľstvo na kresťanskú vieru. Jezuiti boli tými najúspešnejšími, pretože sa domorodým obyvateľom snažili porozumieť, rešpektovať ich, učiť sa ich jazyky, zvyky a tradície. No a práve z toho dôvodu na týchto územiach zakladali početné jezuitské redukcie (misijné centrá). Azda tým najdôležitejším poslaním bola ochrana pôvodných obyvateľov pred conquistadormi. V roku 1609 získali jezuiti privilégiá na budovanie spomínaných redukcí, ktoré predstavovali dediny alebo komunity sústredujúce Indiánov vo vnútrozemí. Tie boli nezávislé na španielskej koloniálnej správe, podliehali priamo jezuitom a neprestajne sa rozširovali. Základným cieľom bolo, samozrejme, šírenie kresťanstva, ale rovnako sa kládol dôraz aj na ekonomický, vzdelávací a sociálny systém. Jezuiti do novovytvorených komunít zavádzali nové plodiny, chov dobytky, organizovali kolektívne práce, stavali školy, kostoly a rovnako podporovali miestne remeslá či zvyky, aby sa mohla rozvíjať pôvodná

kultúra miestnych obyvateľov. Vytvorila sa akási „jezuitská republika“ na pomedzí dnešných štátov Argentíny, Paraguaja a Brazílie, ktorá bola oslobodená od platenia daní, vysoko prosperovala a žilo tam niekoľko desiatok tisíc Indiánov Guaraní. Takýto rozkvet bol pre mnohých trňom v oku. Od roku 1746 zosilnela propaganda proti misiám vedúca napokon ku „guaraníjskej vojne“ (1753 – 1756). Tá sa stala osudnou pre mnohých jezuitov, ktorí boli z redukcií vyhnaní a jedinečný experiment v podobe „jezuitskej republiky“ zanikol.

Proces oslobodzovania sa od Španielskej koruny vyvrcholil v roku 1810, keď vznikli Spojené provincie Río de la Plata a vyhlásili svoju nezávislosť. To však netrvalo dlho, pretože Bolívia, Paraguaj a Uruguaj vytvorili samostatné štáty. I z tohto dôvodu bola 9. júla 1816 v meste Tucumán vyhlásená nezávislosť územia súčasnej Argentíny a v roku 1880 bola pričlenená zvyšná oblasť Patagónie.

Historické udalosti spôsobili v Latinskej Amerike značné miešanie kultúrne rôznorodého obyvateľstva (*mestizaje*), a to predovšetkým Európanov a pôvodných obyvateľov Ameriky. Na novom kontinente sa usadzovali španielski vojaci, remeselníci a obchodníci, ktorí sa ženili s pôvodnými obyvateľkami, a tak sa táto časť sveta stávala prevažne mestickou. V súčasnej Argentíne je väčšina populácie tvorená prisťahovalcami z európskeho kontinentu, i keď sever krajiny obývajú početné skupiny pôvodných obyvateľov a mesticov. V Čile sa to odvíja predovšetkým od jednotlivých regiónov, pričom v niektorých žije viac mesticov, v iných zas viac prisťahovalcov z Európy alebo pôvodných obyvateľov (napr. Mapuche).

Geografia a jazyk

Juhoamerickým kontinentom od absolútneho severu až po úplný juh prechádza jedno z najväčších pohorí sveta – Andy. V dĺžke 8 000 km sa vinú naprieč celým Čile a západnou Argentínou a tvoria ich prirodzenú štátnu hranicu. Práve na ich pomedzí sa týči i Aconcagua, najvyšší vrch celého kontinentu, s nadmorskou výškou 6 962 m. V spomínanom pohorí

sa nachádzajú vysokohorské planiny, tzv. altiplano (medzi 3 500 a 4 000 m n. m.), náhorné plošiny s mrazivou trávnatou stepou – puna (do výšky 4 800 m n. m.). Andy majú špecifickú klímu, ktorá sa prejavuje nielen veľkými teplotnými rozdielmi medzi dňom a nocou, ale i rozdielmi vo vegetačných stupňoch v závislosti od rôznej nadmorskej výšky. Keďže sú súčasťou seizmicky a vulkanicky veľmi aktívneho cirkumpacifického oblúka lemujúceho z oboch strán celý Tichý oceán, nachádza sa tam množstvo činných sopiek a bežné sú zemetrasenia.

Juhozápadnú časť Južnej Ameriky zaberá úzky a dlhý pás, na ktorom sa rozkladá Čile. Jeho brehy obmýva Tichý oceán a z východu ho ohraničujú hrebene Ánd. Od severu k juhu meria približne 4 350 km, čo naznačuje veľké klimatické rozdiely v celej zemi. V jeho severnej časti sa nachádza Atacama, jedna z najsuchších púští sveta, strednú časť tvoria úrodné údolia, ktoré smerom na juh pokračujú k lesnatým zónam a napokon až k subarktickému pásmu, resp. k arktickému vo vysokých nadmorských výškach.

Naopak juhovýchod patrí druhému najväčšiemu štátu tohto kontinentu, Argentíne. V jej nížinách sú nám známe rozsiahle trávnaté roviny nazývané pampy, v severnej časti Argentíny sa nachádza džungľová oblasť, ktorá je miestnym známa pod názvom *yunga* a juh vnútrozemia tvorí vyprahnutá Patagónska tabuľa. Východné pobrežie tejto krajiny obmýva Atlantický oceán, ktorý s Pacifikom spája Magalhãesov prieliv (medzi Južnou Amerikou a Ohňovou zemou). Za najjužnejší mys juhoamerického kontinentu je považovaný Mys Horn, kde Čile a Argentína končia.

Ako už z názvu podkapitoly vyplýva, rozhodla som sa do knižky zahrnúť i jazykové zloženie týchto dvoch susediacich krajín, nakoľko je popri väčšinovej španielčine možné započúť i domorodú reč, nášmu uchu neznámu. Akými jazykmi sa teda ľudia medzi sebou dorozumievali na území dnešnej Argentíny a Čile pred príchodom španielsky hovoriacich conquistadorov a čo po nich zostalo dodnes?

V minulosti sa na týchto územiach hovorilo množstvom jazykov. Tie však upadli do zabudnutia kvôli dominantnejším, ktoré ich pohltili. Na

tomto mieste spomeniem iba také, ktoré sú do dnešnej doby v týchto krajinách vitálne a majú najväčší počet hovoriacich. Patria sem jazyky kečua/kečuánčina (ktorý sa bude v knihe viackrát skloňovať), aymara a reč ľudu Mapuche – mapudungun. Iba na okraj uvediem jazyk kunza, ktorým hovorilo etnikum Atacameño v oblasti dnešného regiónu Antofagasta v severnom Čile. Tento jazyk bol používaný až do konca 19. storočia.

Keďže sa v nasledujúcich kapitolách viackrát stretne s výrazmi, ktoré majú svoj etymologický⁵ základ v kečuánčine, predstavím tento jazyk bližšie. V predkolumbovských časoch vládla naprieč andským priestorom jazyková diverzita, ktorú sa do veľkej miery podarilo zjednotiť najväčšej juhoamerickej ríši – Tahuantinsuyu. Reč Inkov sa nazývala *runa simi*, teda ľudská reč, a milióny ľudí dodnes hovoria mnohými jej dialektmi. Termín kečua, pod ktorým je nám tento jazyk známy, sa objavuje až v roku 1560 a dané pomenovanie odkazuje na geografickú oblasť (údolie v okolí peruánskeho Cusca s miernym podnebíom v nadmorskej výške 2 500 – 3 000 m). Je preto možné, že doboví španielski kronikári využívali dané pomenovanie pre označenie jazyka, ktorým hovorili obyvatelia kečuánskeho údolia.

Táto reč je však oveľa staršia ako Inkovia samotní, no lingvistické bádanie je vzhľadom na absenciu písomných záznamov veľmi zložitá. Predpokladá sa, že pôvod má v dnešnom centrálnom Peru a šíriť sa začala pravdepodobne medzi 7. a 8. storočím. Kečuánsky jazyk slúžil nielen ako lingua franca⁶, ale aj ako úradný jazyk v ríši Inkov a expandoval do všetkých podmanených oblastí tohto impéria. Vplyv kečuánčiny siahal od pobrežia Tichého oceánu po východné svahy Ánd, od rieky Ancasmayo na juhu dnešnej Kolumbie až po rieku Maule v centrálnom Čile. Nebol, samozrejme, jediným jazykom, akým sa ľudia medzi sebou dorozumievali, ale koexistoval spoločne s pôvodnými domorodými jazykmi.

Kečuánsky jazyk sa teda dostal i do oblasti severozápadnej Argentíny a Čile, pravdepodobne v období rokov 1430 až 1480, keď sem prenikol vďaka rozpínajúcej sa ríši Tahuantinsuyu, ktorá dobyla dané územia. Miestnych obyvateľov tento jazyk v minulosti vyučovali *curacovia*, teda